

Noget om celte

Jens Nielsen

Noget om celte

Jens Nielsen

Bronze – en eksotisk importvare

Betegnelsen bronzealder, perioden 1.700 – 500 f.Kr., blev første gang publiceret i 1836 i bogen Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed. Arkæologen Christian Jürgensen Thomsen redegjorde ved den lejlighed for opdelingen af Danmarks oldtid i et treperiodesystem bestående af sten-, bronze- og jernalder. I modsætning til flinten i stenalderen fik materialet bronze stor betydning for bronzealderens befolkning. Da hverken kobber eller tin, som legeringen bronze består af, er naturligt forekommende i Danmark, har der utvivlsomt været tale om et kostbart materiale, der måtte importeres fra andre egne i Europa. Det betyder formentlig, at slidte og itugåede genstande i stort omfang blev smeltet om og genanvendt, således at de bronzesager, arkæologerne finder, i virkeligheden kun repræsenterer en meget begrænset del af, hvad der i bronzealderen reelt var i anvendelse.

Lur fra Hallenslev Mose. I denne mose er der fundet adskillige genstande, som blev ofret i sten-, bronze- og jernalder. Fotograf ukendt.



Fund af celte i Kalundborg Museums område.

På trods af gentagne omsmeltninger kendes der mange fornemme og hele genstande af bronze fra Danmarks bronzealder. Så mange, at man har svært ved at tro, at det i alle tilfælde skulle være tilfældigt tabte sager. I de situationer, hvor bronzegenstandene indgår som en del af inventaret i grave, er sagen vel nogenlunde klar. Det er medgivne gravgaver. Når bronzesagerne derimod findes i form af løsfundne genstande, kan der naturligvis opstå tvivl om, hvorvidt det drejer sig om tilfældigt tabt gods. Ser man nærmere på fundomstændighederne, vil man imidlertid bemærke, at en betragtelig del af sådanne fund stammer fra moser og vådbundsområder. Det er vanskeligt at forestille sig, at de store bronzelurer og dynger af våben og smykker, der er fundet i moser og lignende steder, er tilfældigt tabt. Det må være realistisk at

opfatte disse genstande som offergaver til de højere magter.

Celte – arbejdsredskaber og offerfund

Blandt de hyppigst forekommende løsfundne bronzegenstande fra bronzealderen er relativt små arbejds- eller våbenøkser med det fremmedartede navn celt¹. At enkelte af dem teoretisk set kan være tilfældigt tabt i forbindelse med arbejde er selvfølgelig en mulighed. Men da en meget stor del af dem er fundet i forbindelse med moser og vådområder, ligesom størstedelen af de store offerfund, må det være realistisk at forestille sig, at der også her er tale om ofrede økser. Der er da også eksempler på, at celte er fundet sammen med andre kostbare bronzesager. Der er et fornemt eksempel på dette i et fund gjort på Avnsøgårds jorder engang før 1897.

At der endnu kan ligge mange celte gemt i tørv og vådområder, kan vurderes ud fra en enkelt detektorførers bidrag til museets samling gennem årene. Poul Lindahl har blandt mange andre detektorfundne stykker danefæ fra oldtid og middelalder afleveret ikke mindre end 6 celte fra 4 forskellige lokaliteter. Alene fra Kalundborg Museums arbejdsområde har vi i øjeblikket kendskab til mindst 44 eksemplarer, og der kan som nævnt næppe være tvivl om, at der ligger en hel del i jorden endnu. Fra Danmark kendes der mere end 1000 eksemplarer og fra Sverige over 1600. Trods det store antal er de kun undtagelsesvis fundet som gravgods.

I modsætning til de meget store offerøkser, der kendes fra fund og fra helle-ristninger, og som udelukkende kan have været til rituel brug, må de små celte være arbejds- eller våbenøkser. Det ene udelukker naturligvis ikke det andet,

da en arbejdsøkse uden problemer kan anvendes som et dødbringende våben. Meget tyder dog på, at den primære funktion var arbejdsøkse. Selv om celtene gennemgående ikke er særlig store, kan de sagtens have været effektive arbejdsredskaber, og metallurgiske studier af celte viser, at man har forøget den støbte bronzes hårdhed ved koldhamring af æggen. På den måde kunne bronzeøksen gøres næsten lige så hård og skarp som senere tiders jernøkser. Denne skærping og hærkning af æggen peger nok mest i retning af, at der er tale om arbejdsøkser, da det ikke kræver en specielt skarp æg at frembringe et kraniebrud.

Hvad angår celtenes størrelse, er der stor variation. Det ses tydeligt i museets udstilling rum 2, der rummer 16 eksemplarer. Den mindste måler blot 4 cm i længden i modsætning til den største

Avnsøgårdfundet. Øverst spyd og brudstykker af sværdklinger, nederst de 3 celte fra Avnsøgårdfundet fotograferet i en snæver vending i forbindelse med indlevering til Nationalmuseet. Længste sværdklinge er 28,5 cm og største celt er 12 cm. Foto Niels Hartmann.



på 14 cm. Ægbredden på dem er hhv. 1,4 og 4,3 cm. Størrelsesforskellene afspejler sig naturligvis også i vægten, der varierer fra 15–419 gram. De to mindste celte i museets udstilling må med deres ringe størrelse og tilsvarende lave vægt sandsynligvis have været anvendt som en slags mejslers eller måske som stemmejern til detaljerede træarbejder.

I det danske fundstof dukker bronzelceltene op et stykke inde i ældre bronzealder, og de anvendtes gennem resten af bronzealderen. De ældste celte er de største, og gennem tiden aftager størrelsen. Også fra ældre jernalder, d.v.s. tiden der fulgte efter bronzealderen, kendes der celte, der nu blev fremstillet af jern.

I gravfund, hvor der i øvrigt ofte er medgivet våben, findes celte stort set ikke, men som løsfund optræder de almindeligt landet over. Skafter til celte findes til gengæld yderst sjældent, idet de fleste naturligvis for længst er rådnet bort. Fra Danmark kendes kun 3–4 stykker, bl.a. fra Musse Mose på Lolland, hvor et velbevaret celtskaft viste sig at være lavet af taxtræ.

En lang række af de tidligste fund er fremkommet ved tørvegravning eller ved dræning af såvel små som store moser. Blandt nyere fund er det de detektorfundne celte, der dominerer, men også her i overvejende grad i forbindelse med tørlagte og opdyrkede moser og vandhuller. På den baggrund er det vel rimeligt at antage, at de fleste af de celte, hvor fundomstændighederne er ukendte, hidrører fra tilsvarende lokaliteter.

Bronzealderens landskab

I flere tilfælde er der fundet stort set samtidige bopladser ikke langt fra fund-

steder for celte. Bosættelserne markerer sig sjældent særlig tydeligt på markoverfladen men dukker op, når museet i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder foretager prøvegravninger på arealer, der er dikteret af jordarbejderne. Man må derfor forestille sig, at der i forbindelse med de ofrede celte i langt de fleste tilfælde har ligget en bebyggelse inden for en afstand af få hundrede meter.

Med til billedet hører også de mange gravhøje fra bronzealderen, der ligger og især har ligget i landskabet. Ikke mindst de små høje fra yngre bronzealder er i stort omfang sløjfet i tidens løb. Det ved man med sikkerhed fra de systematiske registreringer, der har fundet sted gennem det seneste halvandet århundrede. Allerede ved registreringernes begyndelse blev der kortlagt mange høje, der var sløjfet i mands minde. Det er vel helt naturligt, at højerne har ligget nær bopladserne og dermed også tæt ved, hvor offerstederne var.

Det skal også nævnes, at der inden for de samme områder i museets arbejdsområde er fundet helleristninger, overvejende i form af store sten med skåltegn. Dertil kommer store sten rejst på højkant, de såkaldte bautasten. Mange af helleristnings- og bautastenen er i dag forsvundet. Til tider dukker dog hidtil upåagtede helleristningssten op. Således Rughavestenen med skålgruber, hjulkors, og et skibsbillede, der blev opdaget i 2007 og nu er opstillet i museets gård.

Stykker man de forskellige elementer sammen, begynder der at tegne sig et billede af bronzealderens landskab. Pollenanalyser har vist, at landskabet var præget af træfattige overdrevsarealer, der gav ideelle græsningsmuligheder for



De to ud af oprindelig tre bautastene, Stat Fast og Hans Broder, befinder sig i et landskab, hvor der inden for en afstand af 400 m har ligget mindst en halv snes nu sløjfede bronzealderhøje. Her ligger også den store sten Davidsstenen eller Davidsager med 5 skålgruber. Ca. 100 m fra bautastenenene er der fundet to celte, en pincet og en armring fra yngre bronzealder. Foto L. Pedersen.

et ret omfattende kvæghold samt små opdyrkede arealer med agerbrug. I dette landskab lå husene, hvor det daglige liv udspillede sig. I nærheden af bebyggelserne foregik de uundgåelige begravelser i højene under udførelse af ritualer, som vi stort set ikke kender, og næppe ville forstå. Til det rituelle liv hørte også helle-ristninger og bautastenen. På vanskeligt tilgængelige steder i søer og moser foregik der ofringer af kostbarheder, der iblandt ofte celte, der må have haft til formål at bringe sig på god fod med de højere magter. Det er i den sammenhæng, at celtene, som Poul Lindahl har fundet i de senere år, skal forstås.

Fundenes fordeling

Nedenstående oversigt, der er baseret på den såkaldte sognebeskrivelse samt diverse oplysninger i Kalundborg Museums

arkiver, giver et billede af fundhyppigheden af bronzecelte i de seneste 150 år. Oversigten er ganske givet ikke fuldt ud fyldestgørende, idet der gennem årene kan have været gjort private fund af celte, hvor finderens har troet, at der var tale om noget helt andet. Der er således eksempler på, at celte er blevet forvekslet med en loddekolbe eller grebet til askerystere på et gammelt støbejernskomfur. Trods sin antagede mangelfuldhed er der dog grund til at tro, at oversigten giver et realistisk billede af de steder og omstændigheder, der ligger bag celtfundene. De er i det efterfølgende ordnet sognevis efter Nationalmuseets topografiske stednummerfortegnelse:

Kalundborg Sogn

På Klostergårdens jorder nord for Kalundborg er der i alt fundet 4 celte. Der

er dog flere hundrede meter mellem de enkelte fundsteder, så de 4 celte stammer næppe fra en samlet nedlæggelse. I 1988 blev der med detektor fundet en celt fra yngre bronzealder i tørveaflejringer 400 m mod øst-nordøst i forhold til Klostergården. I 2004 blev der blot et par hundrede meter fra dette fundsted undersøgt dele af en boplads med tomten af et hus og gruber fra yngre bronzealder. Det er nærliggende at forestille sig, at celtene er et moseoffer fra denne bosættelse.

I 1990 blev der med detektor fundet en celt fra yngre bronzealder 800 m vest-nordvest for Klostergården. Denne celt, der som noget ret usædvanligt havde rester af et træskafft siddende i skafthullet, er i øvrigt fundet ved kanten af det middelalderlige Ore Gadekær, og er i den forbindelse omtalt i Årets gang 2005². Celtene er fundet af Poul Lindahl, Kalundborg.

I 1991 blev der med metaldetektor fundet en mejselformet miniaturecelt fra yngre bronzealder 200 m sydvest for

På Rughavestenen, der blev opdaget i 2007, findes et af landets ældste skibsbilleder sammen med et hjulkors og mindst 74 skålgruber. Foto Flemming Kaul.



Klostergården. Celten er indleveret af finderen Hans Christensen, Kalundborg. Senere samme år og på nogenlunde samme sted fandt Poul Lindahl, Kalundborg med detektor endnu en mejselformet miniaturecelt. Det er uvist om de to celte repræsenterer en samlet nedlæggelse eller skyldes to begebenheder på samme sted.

Raklev Sogn

Ved sydbredden af Tranemose i Raklev sogn blev der en gang før 1903 fundet en celt i forbindelse med tørvegravning. På samme sted blev der også fundet ægenden af en sleben flintøkse og en såkaldt mangeløkse fra yngre stenalder. Stenalderfundene bekræfter, at skikken med at ofre okser i moser har sin oprindelse langt tilbage i stenalderen.

Et andet sted i sydkanten af Tranemose blev der i 2006 med nogle få dages mellemrum med detektor fundet 2 celte ca. 30 m fra hinanden. De er af forskellig udformning, og det er uvist, om de oprindeligt har været nedlagt samlet. Med til billedet hører et stykke af en bronzearmring fra samme tid som celtene. I samme område er der også fundet en dragtnål af bronze fra romersk jernalder (0-200 e.Kr.), som kan repræsentere en fortsat offertradition på stedet. Genstandene er fundet af Poul Lindahl, Kalundborg.

Når flere genstande er pløjet op i moser og vådområder, er det naturligvis umuligt at afgøre, om de oprindeligt har været nedlagt samlet på samme tidspunkt. Men når der f.eks. i et relativt lille isoleret mosehul syd for Tranemose i Raklev sogn i hhv. 2004 og 2005 med detektor er fundet 2 celte fra begyndelsen af yngre bronzealder, så identiske, at de iflg. Nationalmuseet kan have været støbt i samme form, må de nok være fremstillet på

nogenlunde samme tid. I samme mosehul er der også fundet et stykke af en stor ornamenteret bronzepincet og halvdelen af en arming af bronze fra samme tid som celtene. Der kan dermed være tale om en oprindeligt samlet nedlæggelse af disse fire, eller eventuelt flere endnu ikke fundne, genstande, som senere blev spredt fra hinanden i forbindelse med dræning og dyrkning. Bronzernerne er fundet af Poul Lindahl, Kalundborg. I dette område har der ligget en halv snes for længst sløjfede bronzealderhøje, hvor de to fredede bautasten "Stat fast og Hans Broder" stadig befinder sig. En tredje bautasten, der lå omvæltet mellem de to andre, blev antagelig fjernet allerede i 1850 samtidig med højene. En sten med skåltegn kendes også fra området, og i 2004 blev der i forbindelse med byggeri påvist spor af en bosættelse, der sandsynligvis er fra slutningen af yngre bronzealder.

Ved Vollerup Overdrev blev der i 1998 fundet en celt fra yngre bronzealder på en mark. Netop på denne mark var der få år tidligere udbragt opgrav fra et nærliggende lille vandhul. Dermed er der en vis sandsynlighed for, at også denne celt oprindeligt har været et moseoffer. Celten er indleveret af finderen Jens Erik Jensen, Vollerup Overdrev.

Rørby Sogn

Museet modtog i 1984 en celt fra Egon Iversen, Kalundborg. Celten er angivet at stamme fra Bastrup, hvor den er fundet i noget havejord.

Røsnæs Sogn

Ved Stenmose nordøst for Bjørnstrup på Røsnæs er der engang før 1953 fundet en bronzecelt fra yngre bronzealder samt et brudstykke af en flintøkse.

Tømmerup Sogn

Ved tørvegravning i 1906 til 1908 blev der i en mose syd for Tømmerup fundet 2 bronzecelte fra yngre bronzealder.

På Ubberup Mark er der en gang før 1976 fundet en bronzecelt fra yngre bronzealder.

Ved Clemenshøj er der i 1953 fundet en bronzecelt fra yngre bronzealder. I samme område blev der i 1896 fundet en halsring af bronze fra bronze- eller jernalder samt 2 guldarmringe fra germansk jernalder eller vikingetid. Også her må der være tale om en fortsat offertradition.

Ubby Sogn

I 1911 modtog museet som gave fra husmand Jens Pedersen, Frankerup en celt fundet ved en lergrav ved Forsinge Station.

I forbindelse med dræning af en lille mose på Kjelleklinte Bysmark blev der i 1909 fundet et depot fra midten af yngre bronzealder, der ud over en celt og et brudstykke af en celt bestod af et såkaldt hængekar, en halsring og fragmenter af sådanne, fem arminge samt fragmenter af arminge, en fingerring, en ornamenteret bøjlenål, fragmenter af dolkklinger, to fiskekroge, tre syle og tre knapper foruden adskillige ubestemmelige fragmenter og støberester. Den hele halsring havde antagelig været anbragt rundt om hængekarret, medens resten af genstandene lå inde i karret. Fundet blev i sin tid indsendt til Nationalmuseet af lodsejeren proprietær Fraas. Fundstedet er 700 m sydøst for "Gubbestenen" ved Klovby, en kolossal sten med helleristninger i form af ca. 40 skåltegn. Der er offentlig adgang til "Gubbestenen". I samme område er der fundet en anden sten med 13 skål-

tegn, som nu er udstillet i museets store gård.

Andetsteds ved Klovby er der i 1859 ved uspecificeret gravning gjort et fund fra midten af yngre bronzealder. Fundet bestod af en celt, 1 spydspids, 2 halsringe og 6 brudstykker af spiralarmbånd.

Vest for Klovby blev der i 1952 i udkanten af en mose fundet en celt. Samme sted blev der allerede omkring 1851 fundet en spiralring af bronze.

Ned mod et lille vandhul på Østergårds mark øst for Ubby er der fundet en pålstav fra ældre bronzealder og en celt, som begge er indleveret af finderens Gunnar Jørgensen, Ubby, i 2001. Der er desuden efterretning om, at der i nærheden er fundet en såkaldt randlisteøkse af bronze fra stenalderens slutning eller bronzealderens begyndelse.

Årby Sogn

Ved Lerchenborgs Statshuse ved jordrensningsfirmaet RGS 90 A/S på Maglehøjvej er der i 1953 efterretning om fundet af en celt. I områder i nærheden af fundstedet blev der i 1991, 1994 og 1996 ved arkæologiske undersøgelser i forbindelse med diverse jordarbejder påvist bebyggelsespor fra yngre bronzealder.

Bakkendrup Sogn

I Ulstrup Mose blev der ved tørvegravning i 1898 fundet en celt fra ældre bronzealder. Her er bl.a. også fundet 2 tyknakkede flintøkser fra yngre stenalder, som atter bekræfter, at økseofre har været lagt ned i moser langt tilbage i tid.

Buerup Sogn

Ved østkanten af Lille Åmose er der efter sigende fundet en celt ved tørvegravning

i 1946. Samme sted er der også fundet en skafthuløkse fra stenalderens slutning kaldet dolktid.

Gierslev Sogn

Ved Knudstrup er der engang før 1962 fundet en bronzecelt og en sværdfæsteknap fra et bronzesværd.

Ved Løve Toelstang er der før 1950 fundet en bronzecelt. Her er også fundet en stridsøkse fra enkeltgravskultur, hvilket atter tyder på, at økseofring i moser allerede i bronzealderen var en gammel tradition.

Vest for Løve er der i 1902 eller tidligere fundet en bronzecelt fra yngre bronzealder.

Gørlev Sogn

En gang før 1924 blev der fundet en bronzecelt i en pløjemark i Rye.

Kirke Helsing Sogn

Ved Store Saltsø på Reersø er der i 1957 på stranden fundet en lille bronzecelt.

Avnsø Sogn

Ved Avnsøgård blev der allerede før 1897 fundet 3 celte foruden 2 klinger til kortsværd eller lange dolke og en spydspids fra ældre bronzealder.

Bjergsted Sogn

Ved Stenrand er der fundet en celt fra yngre bronzealder i forbindelse med pløjning ved Bjergsted Bakker.

Bregninge Sogn

Ved Torpegård er der før 1916 fundet ægenden af en bronzecelt.

På Risbjerggårds jorder blev der i midten af 1940'erne ved markarbejde fundet en

celt fra begyndelsen af yngre bronzealder. Celten er indleveret af finderens Erik Bendix Nielsen.

Ved Vesterhavegaard ved Alleshave er der før 1956 fundet en celt fra yngre bronzealder.

Fra Eskebjerggaard stammer blandt mange andre genstande i grd. Fr. Olsens samling en bronzecelt.

Ved Rughaven er der før 1901 fundet en celt i forbindelse med tørvegravning. Ikke langt fra fundstedet blev der i 2007 opdaget en større sten med et skibsbillede, et hjulkors og mindst 74 skålgruber. Helleristningsstenen er nu udstillet i Kalundborg Museums store gård. En gruppe høje har ligget nordvest for fundstedet.

Føllenslev Sogn

På Neksøl er der før 1947 fundet en bronzecelt.

Ved Skinkelbjerggaard er der før 1952 fundet en bronzecelt.

Jorløse Sogn

I 1947 købte Kalundborg Museum for medelst 15 kr. 2 celte af arbejdsmand Chr. Jensen, Klovby. Begge celte blev fundet i tørvesmuld fra Breum Hansens mose i Jorløse.

I Møllegårdens Mose er der antagelig ved tørvegravning før 1953 fundet en celt fra ældre bronzealder.

Mellem sydenden af Madesø og Lille Åmose er der en gang før 1956 fundet 2 små celte fra yngre bronzealder.

Sejerø Sogn

Fra Sejerø stammer en celt, som museet

har modtaget sammen med en oldsags-samling fra Eskebjerggård.

Særslev Sogn

På Faurbo mark, Daurup Skov blev der i 1911 ved pløjning fundet en celt af bolsmand Niels P. Petersen.

På Faurbo Overdrev er der før 1956 fundet en celt.

Noter/litteratur

¹ Iflg. Salmonsens Konversationsleksikon skyldes ordet celt oprindeligt en skrivefejl i den latinske vulgataetext til Job's Bog. Latin celtis "mejsel", "stenhuggermejsel". Den Store Danske Encyklopædi. Af nylatin celtis "mejsel".

² "Karlsworæ en nedlagt landsby" af Jens Nielsen. *Årets gang 2005* s. 12 – 18.

³ *Fra Holbæk Amt 1973* s. 79.

"Gubbestenen" ved Klovby med ca. 40 skåltegn på oversiden. Sagnet fortæller, at stenen er kastet mod Ubby Kirke af en trolld, hvis fingermærker sidder i stenen. Foto Gunnar Jørgensen.

